

Krystyna Buszman

Zakład Psychologii Rozwoju Człowieka i Badań nad Rodziną
na Wydziale Pedagogiki i Psychologii
Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach
E-mail: kbuszman@us.edu.pl

Anna Brandt

Zakład Psychologii Rozwoju Człowieka i Badań nad Rodziną
Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach
E-mail: ann-ya@wp.pl

Różne oblicza starości
i międzypokoleniowych relacji
rodzinnych z perspektywy dorosłych
wnuków / *Various faces of ageing
and intergenerational family relationships
from the perspective of adult grandchildren*

Abstract

The aim of this paper is to make a quick overview of the literature concerning not only the variety of concepts of ageing and activities that older people may take in their free-time, but also the significance of intergenerational family relationships, especially the grandparents-grandchildren relationship. On this background authors' own research on this topic is presented. The obtained results confirmed the hypothesis that younger grandparents are more vital and have more free-time activities than the older. Moreover, the findings indicate the importance of role that grandparents may play in grandchildren's life ('stabilizer', 'family national guard', 'arbiter', 'historian') regardless of their age. It is also shown that with increasing age and declining social networks grows the need to maintain close contact with younger generations of the family.

Key words: ageing; free-time activities; grandparents; family relationships; adult grandchildren; lifetime changes

„Podobnie jak jesień może być najpiękniejszą porą roku, taki starość może być najlepszym okresem życia, w którym osiąga się życiową mądrość i czuje prawdziwy smak życia, a to, co się w ciągu życia przeżyło, daje poczucie rzetelnego dzieła. Bywają jednak jesienie słotne i bezowocne i starość też jałowa, bolesna, a nawet tragiczna być może”

(Antoni Kępiński)

1. WSTĘP

Współcześni badacze podkreślają że człowiek rozwija się przez całe swoje życie. Zjawisko starzenia się społeczeństwa i równocześnie wydłużająca się średnia życia są uwarunkowane wieloaspektowo i wiążą się z szeroko pojętym wzrostem dobrobytu i ogólnej jakości życia, jak i ze zmniejszaniem się przyrostu naturalnego. Przewiduje się, że tendencje te będą miały charakter wzrostowy, co wpłynie na strukturę wieku ludności i przyspieszy wzrost starzenia się społeczeństwa (Makara-Studzińska, Kryś-Noszczyk 2012: 80-81, Steuden 2011). Spodziewać się zatem można szeroko pojętych konsekwencji na poziomie medycznym, ekonomicznym, psychologicznym i społecznym. W świetle powyższych prognoz zasadne wydaje się zainteresowanie badaczy różnymi sferami jakości życia seniorów.

2. ROZUMIENIE I PERIODYZACJA STAROŚCI

Według Pędicha (1996: 7) starzenie się ma charakter zjawiska dynamicznego, przebiegającego w czasie, a starość jest pojęciem statycznym, natomiast Karasek (2006: 138-141) uważa, że starzenie jest nieuchronnym, złożonym procesem fizjologicznym rozciągniętym w czasie, obejmującym wiele układów i wiele procesów biochemicznych, ze zmianami występującymi zarówno w pojedynczej komórce, jak i w całym organizmie. Starość wiąże się bezpośrednio z działaniem czasu na organizm (Baruch: <http://www.psychiatria.pl/artukul/starzenie-sie/650.html>, 18.06.2015) i jest procesem zachodzącym u wszystkich organizmów żywych (Włodarski: <http://wyborcza.pl/1,75248,1432992.html>, 19.06.2015).

Granica starości wyznaczana przez wiek kalendarzowy nie zawsze zbieżna jest z wiekiem biologicznym, związanym z wiekiem sprawnościowym i czynnościowych wynikających z funkcjonowania narządów. Proces starzenia jest silnie zindywidualizowany, nieuchronny i nieodwracalny (Makara-Studzińska, Kryś-Noszczyk 2012: 76-78). Starość nazywana bywa późną dorosłością, lub trzecim wiekiem życia. Jest zjawiskiem zarówno jednostkowym, jak i społecznym, a jej początkiem jest umownie przyjęty wiek kalendarzowy tj. 60-65 lat, tzw. próg starości (Nowicka 2008: 17-24). Wśród badaczy nie ma jednak zgodności odnośnie kryteriów periodyzacji okresu starości, Światowa Organizacja Zdrowia wyodrębniła (za: Steuden 2011: 20):

- wiek przedstarczy (45-59 r.ż) nazywany również wczesną starością,
- wiek starzenia się (60-74 r.ż) – „młodzi-starzy”,
- wiek starczy – późna dorosłość (75-89 r.ż) – „starzy starzy”,
- długowieczność (90 lat i więcej).

Zdaniem Trafiałek (2003, za: Nowicka 2008: 19) wyznaczyć można również progi osiągnięcia wieku starczego: kalendarzowy, biologiczny, prawny, społeczny, ekonomiczny, technologiczny a Dziegielewska (2006: 45-47) podaje, że istnieje sześć odmian wieku w okresie starości: biologiczny, demograficzny, psychiczny, ekonomiczny społeczny, socjalny. Te trudności w ustaleniu precyzyjnego proggu wieku starczego Straś-Romanowska (2004, za: Steuden 2011) rozumie jako wynikające z indywidualnego tempa starzenia, heterogenicznego obrazu starości oraz różnic wśród badaczy, co do wyboru kryteriów.

3. RÓŻNE OBLICZA STAROŚCI

Seniorzy bardzo różnią się między sobą w obszarze przeżywania własnej starości, dlatego wartościowanie tego okresu ma charakter niezwykle indywidualny i zależy od wielu czynników, m.in.: kontekstu społeczno-rodzinnego, zasobów osobowościowych i relacyjnych oraz dotychczasowego sposobu funkcjonowania. Wkraczanie w jesień życia wiąże się z koniecznością reorganizacji wcześniejszej formuły życia i ustalanych celów. U osób pozostających w bliskich związkach zmianie ulegają również wzajemne stosunki, pojawia się więcej przestrzeni dla wspólnego przeżywania i doświadczania siebie jako rodziców i dziadków (Steuden 2011).

Badacze wskazują też, że okres ten sprzyja pogłębianiu mądrości życiowej oraz integracji osobowości: wyraźnie zaznacza się potrzeba przynależności, zmniejszenie nastawienia egocentrycznego oraz rozwijanie empatii. Zwiększa się zdolność akceptacji wielu niesprzyjających okoliczności życiowych i zachowanie pogody ducha, mimo doświadczanych trudności (Steuden 2011). Nowicka (2008: 19) nazywa ten czas „okresem zbierania plonów”: odczuwania satysfakcji z życia, poczucia spełnienia, pozytywnie dokonanego bilansu życia. Starsi ludzie są nośnikami wartości rodzinnych, religijnych czy patriotycznych, a ich przymiotem może być mądrość życiowa i refleksyjność, będącą pochodną rozległej wiedzy i bogatego doświadczenia.

Jak każdy czas rozwojowy posiada specyficzne dla siebie zadania i cele. Pietrasiński (1990: 109) do zadań rozwojowych starości zalicza:

1. Podjęcie nowych ról i zajęć w związku z emeryturą,
2. Włączenie się do grupy rówieśników,
3. Utrzymanie zainteresowania światem,
4. Przystosowanie się do rosnących ograniczeń fizycznych,
5. Przystosowanie się do straty bliskich osób,
6. Wypracowanie dojrzałej postawy wobec śmierci (Pietrasiński 1990: 109).

Dobre przystosowanie najczęściej wiąże się z wcześniejszym, dobrym funkcjonowaniem a także ze zdolnością akceptacji kumulowania się doświadczenia utraty najważniejszych wartości, m.in. zdrowia, kondycji, atrakcyjności. Dla pogodnej i satysfakcjonującej starości istotne znaczenie mają jednak stan zdrowia, bowiem różnego rodzaju choroby zwłaszcza upośledzające sprawność psychofizyczną utrudniają, a czasem uniemożliwiają realizację zadań i pokonywanie kryzysów (Steuden 2011: 24-25).

Dla okresu starości specyficzne są też tzw. wydarzenia krytyczne. Straś-Romanowska (2007: 267) mówi o utracie zdrowia, poczucia własnej atrakcyjności, statusu socjoekonomicznego, poczucia przynależności oraz zbliżającej się wizji śmierci. Starość niesie ze sobą bowiem pewne zagrożenia, które konfrontują jednostkę z wieloma problemami, człowiek stary napotkać może m.in. na: pogorszenie sytuacji finansowej, trudności związane z postępowaniem cywilizacyjnym i technicznym, brak wzajemnego zrozumienia w relacjach rodzinnych, konieczność zmiany miejsca zamieszkania, bariery architektoniczne, kumulację negatywnych zdarzeń życiowych (Steuden 2011: 24-25).

4. STEREOTYPY WOKÓŁ STAROŚCI

W kolektywnym wyobrażeniu starość jawi się jako czas utraty sił związany z pojawianiem się licznych chorób, a wraz z nimi zniedołężnienie psychiczne i fizyczne. W dawnych społeczeństwach patriarchalnych starsi ludzie byli nosicielami zbiorowych doświadczeń, otaczani szacunkiem sprawowali władzę. Postęp cywilizacyjny zmienił nieco role i postrzeganie seniora w społeczności. Ponadto w zbiorowym przekonaniu starość wiąże się z gorszą jakością życia, obniżeniem sprawności psychofizycznej, cierpieniem i wyobcowaniem (Pietrasiniński 1990).

Jak wskazuje Steuden (2011: 136), literatura podaje dwa typy uprzedzeń wobec osób starych: łagodne i złośliwe. Te pierwsze wiążą się z lękami i obawami wobec starości i tego, co ze sobą niesie. Uprzedzenia złośliwe prowadzi do postawy odrzucenia osób starszych i wiążą się bezpośrednio z przekonaniem o ich nieprzydatności pod względem ekonomicznym.

Jednym z niezwykle krzywdzących stereotypów jest przekonanie o infantylności osób starszych. W świetle takiego przekonania osoby starsze upodabniają się do dzieci w zakresie swojej niekompetencji i niesamodzielności, a prowadzić to może do powstania tzw. zależnościowo-pomocowego schematu interakcji, które wzmacniają bezradność seniorów. Inne szkodliwe skutki takiego myślenia o starości to m.in.: dyskryminacja czy internalizacja negatywnych postaw wobec starszych ludzi (Steuden 2011: 136). Ponadto działanie powyższych uprzedzeń może wpływać na jakość życia samych seniorów, powodując:

1. Uporczywe oczekiwanie symptomów osłabienia fizycznego i psychicznego i w związku z tym nadinterpretacja pojawiających się deficytów;
2. Ignorowanie dolegliwości, które w interpretacji seniorów są naturalnym efektem starzenia się organizmu.

Społeczny wizerunek starości według Zajac-Lamparskiej (2012) jest dualistyczny: występuje wymiar wyraźnie pozytywny (okres pełni, zasłużonego odpoczynku, zwieńczenie drogi życiowej, korzystanie z dorobku, rozwoju i aktywności) i wyraźnie negatywny (związany z niepełnosprawnością, okresem licznych strat, pustki i ograniczeń). Ten niejasny obraz starości może wynikać z jego skomplikowanej natury, która mieści w sobie zarówno czas rozwoju, jak i doświadczania starości. Złożoność ta przyczynia się do zróżnicowania w sposobach starzenia się i funk-

cjonowania psychospołecznego w okresie senioralnym, które może odbywać się na dwóch wymiarach:

- intraindywidualny, tj. współwystępowanie u tej samej osoby zjawisk pozytywnych i negatywnych (deficytowych obszarów funkcjonowania jak np. sprawność fizyczna i zmiany o charakterze progresywnym np. zasób wiedzy)
- interindywidualny, tj. zróżnicowanie w sposobie przeżywania starości i funkcjonowania w jej ramach (odbywa się to na *continuum*: starzenie się patologiczne, normalne - fizjologiczne i optymalne).

Stereotypy wydają się być krzywdzące i kształtują one postawy oraz społeczny obraz starości. W ich zwalczaniu szczególnie ważne wydają się częste kontakty z osobami starszymi, wzajemne interakcje oraz wspólne doświadczenia. Kształtowanie wzorca pogodnej starości w różnych środowiskach można uznać za swoiste wyzwanie pedagogiczne przed którym stoi współczesne społeczeństwo (Cuber et al. 2010: 490-496).

5. STARY CZŁOWIEK W RODZINIE

Wobec wyżej opisanych zmian socjodemograficznych i kulturowych, znacznym przekształceniom uległy również relacje rodzinne. W obliczu przejścia na emeryturę i reorganizacji dotychczasowego funkcjonowania społecznego, życie rodzinne nabiera dla seniora bardzo istotnego znaczenia, szczególnie gdy sieć wsparcia pozarodzinnego i życie towarzyskie są skąpe i mało satysfakcjonujące dla jednostki. Dla starszych ludzi rodzina stanowi źródło wsparcia i optymalizuje funkcjonowanie psychospołeczne. Zmiany społeczno-kulturowe nieco ograniczyły rolę dziadków w życiu rodzinnym, co jednak nie wiąże się ze spadkiem ich znaczenia w obszarze wychowywania wnuków (Appelt 2007: 79).

W potocznym rozumieniu rolę dziadka/babci nabywa się wraz z pojawieniem się wnuków na świecie: można do tej roli dojrzewać, lub stać się dziadkami „z zaskoczenia”. O stawianiu się babcią/dziadkiem myśli się bardziej w kategorii procesu, podczas którego seniorzy kształtują swoją tożsamość, a pomyślność jego przebiegu uwarunkowana jest wieloma czynnikami, m.in. rolą seniora w rodzinie, stosunkami z dziećmi, poziomem wykształcenia, stopniem aktywności życiowej, itp. (Zięba-Kołodziej 2012). Mimo, iż pojawienie się wnuków jest wydarzeniem normatywnym w okresie późnej dorosłości, współcześni dziadkowie bardzo różnią się między sobą pod względem ścieżek rozwojowych i wieku.

Jak twierdzi Brzezińska (2001, za: Appelt 2007: 80), podejmowanie roli dziadków posiada zawsze dwie strony medalu: dobrą stroną jest poczucie bycia źródłem miłości dla wnuków (częściej dotyczy to babć) i źródłem mądrości i przekazywania doświadczeń (częściej dotyczy to dziadków). Pozwala to na budowanie ich dobrostanu, przyczynia się do pogłębienia poczucia satysfakcji z życia. Z drugiej strony, pojawienie się wnuków jest kolejnym wyraźnym sygnałem starzenia się. Ponadto, we wzajemnych relacjach z własnymi dziećmi może pojawić się konflikt co do metod wychowawczych, czy ingerencji w proces edukowania dzieci.

Porównując dwie kohorty dziadków, to wśród młodszych zauważa się zmniejszenie kontaktów i bliskości w porównaniu ze starszymi dziadkami. Można to rozumieć jako efekt większej mobilności, aktywności zawodowej młodszych dziadków, lepszym stanem zdrowia czy podejmowaniem innych ról społecznych dziadków młodszych. U starszej kohorty obserwuje się silniejsze więzy emocjonalne z wnukami, co może być związane ze zwiększeniem częstotliwości kontaktów z uwagą na pogarszający się stan zdrowia dziadków – wtedy wnuki stają się również ważnym źródłem wsparcia. Ważne jest to też dla młodych ludzi, u których wzrasta poczucie kompetencji i świadomość, że zajmują się czymś ważnym i mającym bezpośredni wpływ na życie najbliższych. Wzajemne relacje między najmłodszymi a najstarszymi w rodzinie pozwala na zachowanie dynamicznej równowagi między zmiennością, która jest domeną młodszych a ciągłością, której źródłem są starsi ludzie. Stawarza to naturalne warunki do rozwoju różnych kompetencji, wzajemnego wzbogacania się, weryfikowania poglądów czy nabywania nowych umiejętności (Appelt 2007: 85-87).

Znaczenie udziału dziadków w życiu rodzinnym wydaje się być niezwykle istotne, zapewnia bowiem: bezpieczne i kochające relacje, pogłębienie rodzinnych więzi, uczenie różnych umiejętności życiowych, stała obecność, niesienie wsparcia również w obszarze konfliktów, uczenie rozumienia potrzeb ludzi starszych, tworzenie pomostu między przeszłością a przyszłością (Cozolino 2008, za: Steuden 2011: 129). Jak wynika z badań Zięby-Kołodziej (2012) dla młodych ludzi dziadkowie są opiekunami, którzy pomagają swoim dzieciom w wychowaniu ich potomstwa, nauczycielami zapoznającymi ze światem, doradcami w codziennych problemach, kronikarzami i historykami rodzinnymi, sponsorami czy gospodarzami. Podkreślone jest bardzo istotne ich miejsce w systemie rodzinnym: to niejednokrotnie oni są też nauczycielami miłości i okazywania uczuć a także osobami zapewniającymi ciągłość tradycji rodzinnych. Relacje dziadków z dziećmi i wnukami budują lojalność, zainteresowanie i troskliwość, a także sprzyjają rozwojowi inteligencji emocjonalnej i społecznej (Goleman, za: Zięba-Kołodziej 2012). Wzajemne wsparcia, opieka współdziałanie buduje solidarność konsensualną tj. wzajemną zgodę dotyczącą wiary i wartości oraz solidarność funkcjonalną czyli wzajemna wymiana i wsparcie o charakterze nie tylko instrumentalnym, ale i emocjonalnym oraz solidarność normatywną związaną z normami i oczekiwaniami we wzajemnych interakcjach.

W piśmiennictwie polskim niewiele jest opisów i typologii opisujących style funkcjonowania dziadków w ich roli. Chmielnicki (za: Zięba-Kołodziej 2012) wyróżnia np. następujące style pełnienia roli dziadków:

- styl formalny (ograniczenie kontaktów do „powinnościowych” uprzejmości, stanowcze rozgraniczenie ról rodziców od ról dziadków)
- zastępczy rodzice – wypełnianie wobec wnuków ról rodzicielskich, wyraźne funkcje wychowawcze
- „krynica mądrości rodzinnej” – przekazywanie tradycji rodzinnych
- „życzliwe Mikołaje” – obdarowywanie wnuków prezentami, rzadki kontakt

Appelt (2007) przytacza natomiast klasyfikację V.L. Bengston, w której zawarte zostają różne aspekty roli dziadka/babci:

- „Kotwica” – stanowi stabilny punkt odniesienia, szczególnie istotny, gdy rodzina doświadcza problemów, kryzysu albo podlega zmianie. Dbą o wzajemne relacje, scala rodzinę, jest źródłem życiowej mądrości, pomaga odkryć sens życia, odnaleźć wartości, pełni rolę w kształtowaniu tożsamości młodego człowieka,
- „Ochroniarz” – dba o spójność i trwałość rodziny, zapewnia ochronę i opiekę w trudnych chwilach. Wspiera rodziców w wychowywaniu i opiece nad dziećmi, wspomaga finansowo rodzinę.
- „Arbiter” – jest mediatorem w konfliktach między rodzicami a dziećmi, obniża napięcie między nimi, pomaga im rozwiązywać sytuacje sporne i ułatwia wzajemne zrozumienie.
- „Historyk” – wspiera rodzinę w dostrzeżeniu ciągłości między przeszłością a teraźniejszością, jest źródłem zakorzenienia i spójności międzygeneracyjnej, naturalnym nauczycielem historii rodzinnej i narodowej, podtrzymuje tradycje rodzinne.

Najczęściej wyżej wymienione aspekty ról przenikają się wzajemnie, choć u każdego dominuje jeden styl. Dziadkowie przyjmują rolę w sposób naturalny, intuicyjny, opierając się często na doświadczeniach z własnego dzieciństwa, obserwacji innych dziadków czy własnych wyobrażeniach i przekonaniach o tym, jacy powinni być dziadek czy babcia.

6. CEL BADAŃ

Celem artykułu jest zaprezentowanie wyników badań własnych dotyczących:

1. wybranych aspektów funkcjonowania społecznego osób starszych,
2. znaczenia dziadków w systemie rodzinnym,
3. częstości kontaktów i jakości relacji międzypokoleniowych.

W przeprowadzonych badaniach wykorzystano wspomnianą już periodyzację starości zaproponowaną przez Światową Organizację Zdrowia, dzielącą starość na trzy okresy: wczesną starość (60-74), późną starość (75-89) i długowieczność (90+). Za podstawę teoretyczną do zbadania znaczenia roli dziadków w rodzinie posłużyła koncepcja V.L. Bengston.

Ze względu na zaprezentowany cel badań, sformułowano następujące pytania badawcze o charakterze eksploracyjnym:

1. Jak spędzają czas wolny osoby starsze (jakie mają hobby, zainteresowania, ulubione formy aktywności) i czy zmienia się to wraz z wiekiem?
2. Jakie jest znaczenie dziadków i jaką rolę pełnią w rodzinie, inaczej mówiąc: Kim są dziadkowie dla osób badanych i dla ich rodzin?
3. Jak częste są kontakty między dziadkami i wnukami, kto je inicjuje? Jak oceniają oni wzajemne relacje?

7. OPIS BADANEJ GRUPY I METODY BADAWCZEJ

Badania miały charakter anonimowy, dobrowolny i przeprowadzane były w kontakcie indywidualnym. Grupę badaną stanowiły osoby dorosłe, które odpowiadały na pytania ankietowe, dotyczące relacji ze swoimi dziadkami, ich sposobu codziennego funkcjonowania i spędzania czasu wolnego. Były to zarówno pytania zamknięte jak i otwarte, pozwalające na swobodną wypowiedź osoby badanej. Ankieta zawierała także kilka pytań, obejmujących dane socjodemograficzne.

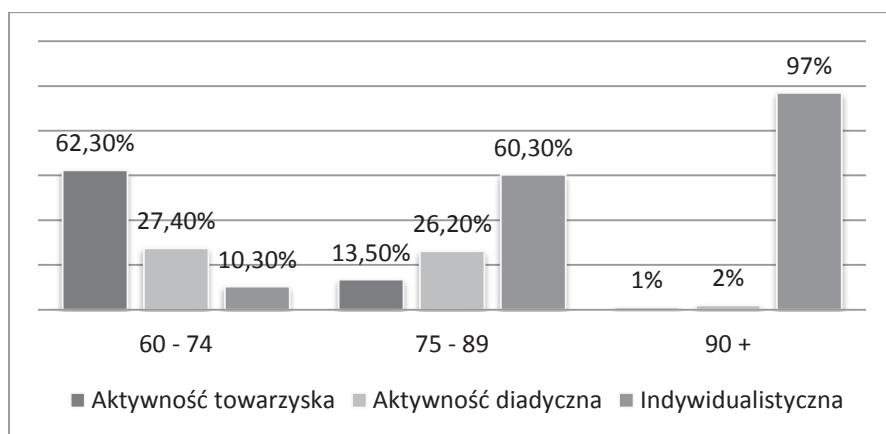
W badaniach wzięło udział 112 osób, wśród których 72 (64%) to kobiety, a 40 (36%) mężczyźni. Średni wiek badanych wyniósł 30 lat ($M=30,71$; $SD=14,49$). Znacząca większość osób miała wykształcenie średnie – 69 osób (61,6%), 27 osób (24,12%) wykształcenie wyższe, a 16 osób (14,28%) – zawodowe. 78 badanych (69,64%) oceniło swoją sytuację materialną jako przeciętną, reszta – 34 osoby (30,36%) jako dobrą. Osoby badane wypowiadały się na temat swoich dziadków z obydwu stron, łącznie zebrano informacje na temat 169 osób starszych.

8. WYNIKI

FUNKCJONOWANIE SPOŁECZNE OSÓB STARSZYCH

Wśród 169 babć i dziadków osób badanych, na temat których informacje zebrano w przeprowadzonej ankiecie, 111 (65,68%) stanowiły babcie, których średnia wieku wyniosła ok. 73 lat ($M=73,25$; $SD=7,99$). Najmłodsza babcia miała 60 lat, najstarsza 97. Pozostałą grupę 58 osób (34,32%) stanowili dziadkowie w wieku ok. 75,5 lat ($M=75,54$; $SD=7,08$). Najmłodszy dziadek był w wieku 65 lat, najstarszy 92. Spośród dziadków blisko 85% przebywało na emeryturze, 9% stanowili renciści, a 6% to osoby czynne zawodowo. 59% dziadków było w związkach małżeńskich, 32% owdowiało, a 9% stanowiły osoby rozwiedzione lub w związkach nieformalnych.

Chcąc dowiedzieć się, w jaki sposób funkcjonują osoby starsze w rodzinach, badanym zadano następujące pytanie: „Czy Twoi dziadkowie mają jakieś ulubione zajęcie i co to jest?” Otrzymane odpowiedzi zaklasyfikowano do trzech kategorii: 1) aktywność towarzyska, 2) aktywność diadyczna, 3) aktywność indywidualistyczna. Przykładowe odpowiedzi zaliczone do pierwszej kategorii: „spotkania z przyjaciółmi”, „wzajemne odwiedziny”, „wyjazdy ze znajomymi”; do drugiej kategorii zaliczono: „wyjazd dziadków na działkę”, „codzienne wspólne spacery”, „dziadkowie opiekują się małymi wnukami”; do trzeciej: „babcia gotuje, a dziadek ogląda telewizję”, „dziadek czyta”, „babcia szydełkuje, maluje, szyje”. Poniższy schemat prezentuje rodzaje podejmowanej aktywności dziadków w zależności od ich wieku:

Rycina 1 Rodzaj podejmowanej aktywności ze względu na wiek

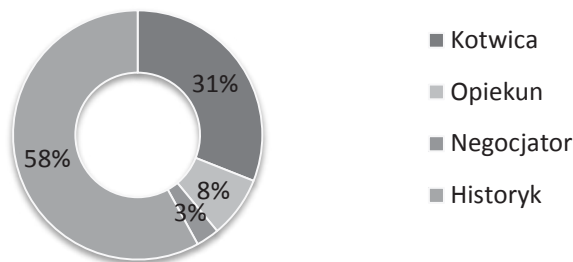
Jak można zauważyć na powyższym wykresie, podejmowana przez dziadków znajdujących się w okresie wczesnej starości aktywność stopniowo ustępuje miejsca zajęciom z kręgu indywidualistycznych.

ZNACZENIE DZIADKÓW W RODZINIE

By poznać, jak postrzegają swoich dziadków osoby badane i jakie jest ich znaczenie w systemie rodzinnym, badani zostali poproszeni o krótką odpowiedź na pytanie: „Jaką rolę pełnią dziadkowie w Twojej rodzinie?”. Następnie przyporządkowano poszczególne wypowiedzi do kategorii zaproponowanych przez Bengston, czyli „kotwicy”, „ochroniarza”, „arbitra” i „historyka”. Oto przykładowe wypowiedzi:

- 1. Kotwice**
 „Dziadkowie pełnią funkcję scalającą (...) organizują rodzinne obiady w każdą niedzielę. Jeżdżą z nami na wakacje. Zawsze można na nich liczyć”
 „Zawsze służą radą i swoim doświadczeniem. Są strażnikami rodzinnych tradycji i wyznawanych wartości”
- 2. Opiekunowie**
 „Babcia jest dużym wsparciem dla mnie i moich rodziców, pomaga w opiece nad moim młodszym bratem. Mogę z nią szczerze o wszystkim rozmawiać”
 „Przed babcią nie mam tajemnic, mogę jej wszystko powiedzieć. Rozumiemy się praktycznie bez słów”
- 3. Arbitrzy**
 „(...) Babcia jest dla mnie oparciem. Dawniej, kiedy nie dogadywałam się z mamą, szłam do niej po poradę”
- 4. Historycy**
 „Dziadek jest najstarszą osobą, głową rodziny. Założył rodzinną firmę, którą teraz prowadzi mój ojciec. Jest dla mnie autorytetem”
 „Babcia dawniej często opowiadała mi o naszej rodzinie, jej historii i wcześniejszych pokoleniach. Doskonale pamięta wszystkie imiona i wzajemne zależności”

Dokonano także analizy rozkładu procentowego poszczególnych ról dziadków osób badanych, celem sprawdzenia, czy któraś z ról dominuje, a jeśli tak, to która. Wyniki przedstawia poniższy wykres:

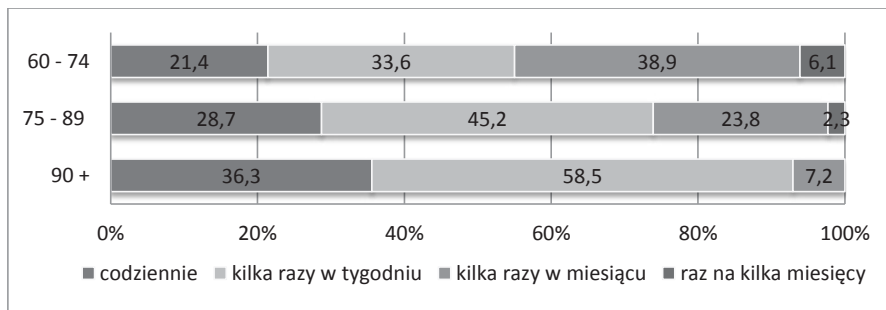

Rycina 2 Procentowy rozkład aspektów ról pełnionych przez dziadków w rodzinie

Jak widać, w opinii osób biorących udział w badaniach, w opisywanej grupie dziadków zdecydowanie dominuje rola „historyka”, osoby będącej nośnikiem rodzinnych tradycji i wartości. Istotną okazała się również (niemal 1/3 wskazań) rola „kotwicy”, czyli kogoś, kto scala całą rodzinę i jest nośnikiem mądrości życiowej.

CZĘSTOŚĆ I JAKOŚĆ KONTAKTÓW MIĘDZYPOKOLENIOWYCH

Osobom badanym zadano pytania o to, jak w trzystopniowej skali „dobre – przeciętne – złe” oceniłyby relacje ze swoimi dziadkami. Okazało się, że badani w większości ocenili swoje relacje z dziadkami jako „dobre” (63%), „przeciętne” (25%), a „złe” (12%). Zapytani o formy wzajemnego kontaktu badani najczęściej wymieniali „odwiedziny” i „telefony” (po ok. 40%); inni wymieniali także „wspólne wyjazdy na weekendy, wakacje” (ok. 10%). Pozostałą grupę stanowiły osoby, które bądź deklarowały bardzo sporadyczny kontakt lub też brak kontaktu w ogóle. W prowadzonych badaniach chciano również sprawdzić, kto z reguły jest inicjatorem kontaktu. Okazało się, iż istnieje zależność między wiekiem dziadków oraz inicjowaniem bądź nieinicjowaniem kontaktu z wnukami. Dziadkowie znajdujący się we wczesnej starości i wnuki z taką samą częstotliwością inicjują wzajemne kontakty. Wraz z postępującym wiekiem jednak to dziadkowie częściej podejmują rolę inicjatorów. Kolejną zależnością jaką chciano zweryfikować, była zależność między wiekiem dziadków a częstotliwością inicjowanych przez nich kontaktów. Wyniki przedstawiono na schemacie:

Rycina 3 Częstość kontaktów inicjowanych przez dziadków z uwagi na ich wiek

Zauważyć można, iż dziadkowie wraz z wiekiem wyraźnie intensyfikują swoje kontakty z wnukami. Dominują kontakty codzienne i nawiązywane kilka razy w tygodniu. Dodatkowo zbadano, czy istnieje zależność między częstością wzajemnych kontaktów a bliskością miejsca zamieszkania. Ciekawym okazał się wynik, iż 22% osób badanych mieszka w domach wielopokoleniowych wraz ze swoimi dziadkami z którejś ze stron, co w obecnej kulturze, w obliczu zmian modelu rodziny stanowi dość zaskakujący wynik. Kolejne 41% osób mieszka w odległości do 5 km od swoich dziadków, co w znacznej większości implikuje dość częste i bliskie kontakty.

9. DYSKUSJA

Zaproponowana przez Światową Organizację Zdrowia periodyzacja starości wyznacza granicę wczesnej starości na 60. Rok życia. Współcześni sześćdziesięciolatekowie to jednak często osoby wciąż pełne wigoru, radości życia, niejednokrotnie aktywne zawodowo i posiadające bogate życie towarzyskie (Niezabitowski 2008: 146-150). W tym okresie skupiają się w znacznej mierze na swoim życiu społecznym i mają mniejszą potrzebę częstych kontaktów wewnątrzrodzinnych w porównaniu z osobami starszymi (Marchow 2004: 66, Steuden 2011). Wraz z upływem lat zmniejsza się sieć kontaktów społecznych i ludzie zaczynają zwracać się ku relacjom wewnątrzrodzinnym (Pośluszna, 2012: 77). Im są starsi, tym przychodzi im się konfrontować z trudnymi sytuacjami, wśród których jedną z ważniejszych jest śmierć współmałżonka (Szukalski 2008: 32-34). Stąd też poniekąd zmuszani są do nauczenia się życia w pojedynkę, czym można tłumaczyć wzrost aktywności indywidualistycznej kosztem aktywności towarzyskiej i diadycznej, który wykazano w zaprezentowanych badaniach.

Rola babci i dziadka również stanowi ważny element postrzegania i przeżywania okresu starości. Jak pisała Wojnarowska (2003) „Nie tylko dziadkowie mają wnuki, ale wnuki mają dziadków, w swoim sercu, w trosce, w swojej obecności”, co świadczy o wzajemnej ważności dla siebie tych dwóch generacji. Te zależności potwierdzają też inni badacze (Rossi i Rossi 1990, za: Appelt 2007: 85). Mniejszy udział procentowy roli „ochroniarza” i „arbitra” w badanej grupie można tłumaczyć wiekiem osób badanych – w dużej mierze grupę stanowili studenci, którzy nie wymagają już opieki jak małe dzieci ani rozjemcy w sporach międzypokole-

niowych, jak to ma miejsce w grupie adolescentów. Niezaprzeczalnie jednak potwierdzono istotność relacji dziadków z wnukami bez względu na wiek jednych i drugich, co dodatkowo wzmacnia deklaracja o posiadaniu z nimi dobrych relacji. Przewagę ról „historyka” i „kotwicy” można tłumaczyć potrzebą samoświadomości, zakorzenienia i poszanowaniem wartości rodzinnych, jakie zaobserwowano w badanej grupie osób.

Wyniki związane z częstością kontaktów międzypokoleniowych również znajdują swoje potwierdzenie zarówno wśród teoretyków jak i innych badaczy. Inicjowanie i dążenie do jak najczęstszych kontaktów z rodziną przez osoby starsze, które zwiększa się wraz z wiekiem, wynika z potrzeby posiadania i podtrzymywania bliskich relacji międzyludzkich (Steuden 2011, za: Wnuk: <http://ludzkasprawa.pl/content/view/507/44/>, 25.06.2015).

Stosunkowo duża ilość rodzin wielopokoleniowych współcześnie w naszej kulturze z jednej strony może budzić zdziwienie, jednak jak dowodzą w badaniach Putnej i Bengtson (2001, za: Appelt: 81) taki stan rzeczy może być skutkiem obecnej sytuacji ekonomicznej i dużego bezrobocia. Wspólne mieszkanie i częste przebywanie ze sobą daje możliwość zacieśniania więzi międzypokoleniowych, co wykazały prezentowane badania.

10. PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Starzenie się jest procesem bardzo zindywidualizowanym, przebiegającym u każdego z inną prędkością, dlatego może być różnie postrzegana i przeżywana. W zależności od przyjętej postawy, jest czasem zbierania plonów życia lub tęsknoty za tym, co przeminęło. Dla pozytywnego przeżycia tego okresu niezbędne są bliskie, satysfakcjonujące relacje z innymi, zarówno z rodziny jak i spoza niej, gdyż potrzeba posiadania relacji jest naturalną potrzebą każdego człowieka. Bliskość emocjonalna na każdym etapie życia pełni istotną rolę, a nabiera szczególnego znaczenia w okresie starości stanowiąc, być może, swoiste remedium na odczuwanie samotności i trudów związanych z upływem czasu.

Niezwykle istotne są także relacje międzypokoleniowe, szczególnie między dziadkami i wnukami, bez względu na wiek jednych i drugich. Wzajemnie ubogacają, dając poczucie zakorzenienia, ciągłości i przetrwania przekazywanych wartości. Są wsparciem w radzeniu sobie z problemami i pomagają przetrwać najtrudniejsze chwile. Przy tym także nas budują i kształtują – pozwalają nam stać się tymi, kim jesteśmy. Zapewniają poczucie ciągłości, co ma niezwykle znaczenie w kształtowaniu tożsamości młodych ludzi i pozwala na zachowanie równowagi w dynamice życia na wymiarach zmienność-stałość.

11. LITERATURA

1. Appelt K., Współcześni dziadkowie i ich znaczenie dla rozwoju wnuków, w: Szanse rozwoju w okresie późnej dorosłości, red. A. Brzezińska et al., Poznań 2007
2. Baruch: <http://www.psychiatria.pl/arttykul/starzenie-sie/650.html>, 18.06.2015
3. Cuber T., Dobrowolska B., Kościółek A., Mianowska V., Wybrane aspekty pedagogiczno-etyczne w opiece nad pacjentami w podeszłym wieku, *Problemy Pielęgniarstwa*, nr 18 (4), 2010, 490-496

4. Czekanowski P., Rodzina w życiu osób starszych i osoby starsze w rodzinie, w: Polska starość, red. B. Synak, Gdańsk 2003
5. Karasek M., Starzenie się a rytmy biologiczne, *Przegląd Menopauzalny* nr 3, 2003, 138-141
6. Marchow, M., Późna dorosłość – szanse rozwoju. *Remedium*, 6 (136), 2004, 65-68
7. Makara-Studzińska M., Kryś-Noszczyk K., Oblicza starości – przegląd piśmiennictwa. *Psychogeriatrya Polska* nr 9 (2), 2012, 77-86
8. Niezabitowski M., Sieci wsparcia i więzi społeczne ludzi starszych. Stan teorii i badań socjologicznych a potrzeby praktyki, w: Sieci wsparcia społecznego jako przejaw integracji i dezintegracji społecznej, Łódź 2008
9. Nowicka A., Starość jako faza życia człowieka, w: Wybrane problemy osób starszych, red. A. Nowicka, Kraków 2008
10. Pędich W., Ludzie starzy, Warszawa 1996
11. Pietrański Z., Rozwój człowieka dorosłego. Warszawa, 1990
12. Postulska M., Aktywność rodzinna i społeczna osób starszych. *Nowiny Lekarskie* 81 (1), 2012, 75-79
13. Steuden S. Psychologia starzenia się i starości, Warszawa 2011
14. Straś-Romanowska Późna dorosłość. Wiek starzenia się. w: Psychologia rozwoju człowieka, red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, Warszawa 2007
15. Szukalski P. Rodzinne sieci wsparcia seniorów w starzejących się społeczeństwach – kilka refleksji, w: Sieci wsparcia społecznego jako przejaw integracji i dezintegracji społecznej, red. J. Grotowska-Leder, Łódź 2008
16. Włodarski: <http://wyborcza.pl/1,75248,1432992.html>, 19.06.2015
17. Wnuk W. O potrzebie budowania więzi międzyludzkich, <http://ludzkasprawa.pl/content/view/507/44/>, 25.06.2015
18. Zając-Lamparska L., Stosunek wobec starości i ludzi starszych i ich wnuków, *Społeczeństwo i Rodzina*, nr 31 (2), 2012, s. 80-91
19. Zięba-Kołodziej B. Rola dziadków w życiu rodziny. Bydgoszcz, 2012